

“Besh bolaning bir dag‘asi”: Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Besh bolali yigitcha” romanida mas‘uliyat va etuklik talqini

Mahmudova Mashhura Ilg‘or qizi

O‘zMPU Filologiya fakulteti 4- bosqich talabasi

To‘xtayeva Nargiza Narziyevna

Ilmiy rahbar: O‘zMPU Filologiya fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Besh bolali yigitcha” romani badiiy tahlil qilinadi. Asarning markaziy g‘oyasi – mas‘uliyat, iroda va etuklik hissining o‘smir qahramon timsolida qanday badiiy talqin etilganligi ochib beriladi. Romanning o‘zbek bolalar adabiyotidagi o‘ziga xos yangiliklari, jumladan, “Charm etik” epizodi orqali ijtimoiy tanqid unsurlari, qahramon psixologizmining chuqurligi, sarguzasht, drama va satira janrlarining uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi. Shuningdek, asarning avtobiografik asoslari va jahon adabiyoti bilan qiyosiy tahlil qilish imkoniyatlari yoritilgan. Maqola ilmiy manbalar, dissertatsiya va adibning o‘z intervyulariga tayanadi

Annotation. This article provides a literary analysis of Xudoyberdi To‘xtaboyev’s novel “Besh bolali yigitcha” (“A Boy with Five Children”). The central idea of the work — how the sense of responsibility, willpower, and maturity is artistically interpreted through the image of an adolescent protagonist — is revealed. The novel’s unique innovations in Uzbek children’s literature are analyzed, including elements of social criticism through the “Leather Boots” episode, the depth of the protagonist’s psychological portrait, and the harmonious synthesis of adventure, drama, and satire genres. Furthermore, the autobiographical foundations of the work and the possibilities of comparative analysis with world literature are highlighted. The article draws upon scholarly sources, dissertations, and the author’s own interviews.

Kalit so‘zlar: o‘zbek bolalar adabiyoti, mas‘uliyat talqini, iroda va etuklik, Orif obrazi, charm etik epizodi, ijtimoiy tanqid, psixologizm, avtobiografizm, janr sintezi (sarguzasht, drama, satira), o‘smir qahramon tipi

Keywords: Uzbek children’s literature, interpretation of responsibility, will and maturity, Orif character, “Leather Boots” episode, social criticism, psychologism, autobiographism, genre synthesis (adventure, drama, satire), adolescent hero type.

Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Besh bolali yigitcha” romani o‘zbek adabiyotida, xususan bolalar adabiyotida, o‘ziga xos o‘rin tutadi. Ushbu asar adib ijodining boshqa namunalaridan va umuman o‘zbek bolalar nasridan farqli yangi badiiy yechimlar,

timsol va g'oyalarni o'z ichiga oladi. Quyida romanning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi.

Asosiy g'oyaning yangiligi: mas'uliyat va iroda talqini. “Besh bolali yigitcha” romanining markazida oila boshlig'i bo'lib qolgan o'spirin qahramon Orif obrazi turadi. Asarning boshqa bolalar adabiyotidan farqi shundaki, unda bolalik va mas'uliyat bir-biriga zid emas, balki uyg'unlikda talqin etiladi. Bir tanqidiy sharhda ta'kidlanishicha, *“metin iroda, kulfatlarga sabr-toqat, qiyinchiliklarni yuksak ishonch bilan yengib o'tish, faqat va faqat oldinga intilish xarakteri yuksak did bilan ochib berilgan”*.

Roman aynan shu jihati bilan o'zbek bolalar adabiyotida yangicha qahramon tipini yaratdi — u nafaqat sarguzasht izlovchi bola, balki hayotiy sinovlarni yengib o'tuvchi, yetuk shaxsdir.

“Charm etik” epizodi: ijtimoiy tanqidning yangi darajasi. Asarning eng kuchli va o'ziga xos elementlaridan biri bu “Charm etik” voqeasidir. Unda kolxozga “tepadan” kelgan uch dona etikni taqsimlash jarayoni tasvirlanadi. Sharhlovchining qayd etishicha, “butun bir qishloq ahlini to'plashning o'zi nechog'lik kulguli, majlis oxirida chiqarilgan qaror esa undan hayratlanarli”. Bu epizod orqali To'xtaboyev sovet tuzumidagi byurokratik tizimning beadabligi, qaror qabul qilish mexanizmlarining bema'niligini o'sha davr bolalar adabiyotida misli ko'rilmagan darajada ochiq va satirik tasvirlaydi. Bu jihatdan asar nafaqat bolalar, balki kattalar adabiyotiga ham yaqin turadi.

Bolalar adabiyoti chegaralarini kengaytirishi. To'xtaboyevning ushbu romani bolalar adabiyotini “sodda va ibratli hikoya” darajasidan chiqarib, chuqur psixologik va ijtimoiy tahlil darajasiga ko'taradi. Bir ilmiy tadqiqotda asar “o'smir obrazining badiiy-estetik, psixologik va ijtimoiy jihatlari” nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Bu esa romanda o'smir qahramon ichki dunyosining murakkabligi, uning qarorlari va his-tuyg'ularining rivojlanishi jiddiy badiiy o'rganilganini ko'rsatadi. O'sha davr o'zbek bolalar nasrida qahramon psixologiyasiga bunday chuqur kirib borish kam uchraydigan hodisa edi.

Janr va uslub sintezi: sarguzasht, dram va satira uyg'unligi

Roman bir necha janr xususiyatlarini o'zida mujassam etgan:

1. Sarguzasht elementi — qahramonning kundalik hayotdagi sinovlari;
2. Dramatik yo'nalish — yetimlik, qashshoqlik, mas'uliyat og'irligi;
3. Satirik yondashuv — ayniqsa “Charm etik” epizodida namoyon bo'ladi.

Bu sintez o'zbek bolalar adabiyotida yangilik bo'lib, asarni bir o'lchovli “tarbiyaviy” asardan farqli qiladi.

Ko'pchilik tadqiqotchilar va kitobxonlar “Besh bolali yigitcha”dagi Orif obrazini yozuvchining o'zi deb hisoblasa-da, Xudoyberdi To'xtaboyevning o'zi bu borada aniq fikr bildirgan. 2025-yilda nashr etilgan ilmiy maqolada (Sayfullaeva D. “Xudoyberdi To'xtaboyevning “Besh bolali yigitcha” romanida muallif biografiyasi ifodasi”) ushbu masala maxsus o'rganilgan. Roman avtobiografik asar emas, biroq adibning o'z hayotidagi ayrim lavhalar badiiy umumlashtirilgan. Yozuvchining o'z intervyusida ta'kidlaganidek: *“Har bir yozuvchi yozayotgan asarida o'zi ko'rgan, guvohi bo'lgan, ba'zan o'zini boshidan o'tgan voqealarga boshqa odamlar hayotidagi kuzatishlarini ham qo'shib, boyitib tasvirlaydi. Romanlarimdagi qahramonlarda,*

albatta, hayotimdagi ayrim lavhalarini tasvirlaganman. Ammo ularni avtobiografik asar deyish noto'g'ri".¹ Bu jihat romanning o'ziga xosligini oshiradi: u real hayot tajribasiga asoslangan, ammo badiiy umumlashtirish darajasi yuqori.

Sevara Shermamatovaning 2025-yilda himoya qilgan PhD dissertatsiyasi "Besh bolali yigitcha"ni Gertruda Chendler Uornerning "Yuk vagonidagi bolalar" romani bilan qiyosiy tahlil qilgan.² Bu holat asarning nafaqat milliy, balki jahon bolalar adabiyoti kontekstida ham o'rganilishiga munosib ekanini ko'rsatadi.

O'sha davr sovet bolalar adabiyotida qahramonlar odatda ikki turda bo'lgan: yo maktabda a'lochi, yo ko'chada sarguzasht izlovchi. Xudoyberdi To'xtaboyev esa iqtisodiy va maishiy qiyinchiliklar markazidagi o'spirinni yaratdi. Orif — o'qish, ishlash, aka-ukalariga ota va ona bo'lish, qishloq jamoatchiligi oldida javob berish kabi bir vaqtning o'zida bir necha rolni bajaruvchi qahramon. Bolalar adabiyotida bunday "ko'p funksiyali" qahramon tipi yangilik edi.

Shu jihatlari bilan "Besh bolali yigitcha" o'zbek bolalar nasrida yangi bosqichni boshlab bergan asar sifatida baholanadi. Unda ilgari surilgan g'oyalar, yaratilgan qahramon tipi va badiiy yechimlar keyingi davr adabiyotiga ham ta'sir ko'rsatgan. "Besh bolali yigitcha" mutolaasida Ernest Hemingueyning "Chol va dengiz", Jek Londonning "Hayotga muhabbat" asarlari qayta-qayta yodimga tushaverdi. Metin iroda, kulfatlarga sabr-toqat, qiyinchiliklarni yuksak ishonch bilan yengib o'tish, faqat va faqat oldinga intilish xarakteri yuksak did bilan ochib berilgan. Arzimas qiyinchilikka ham yig'lab-siqtaydigan, o'zini yo'qotib qo'yib, hattoki o'z joniga qasd qilish darajasigacha yetib boradigan bugungi kun insonlari, ayniqsa, yoshlari uchun ayni o'qishli kitob.³

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To'xtaboyev, X. (2018). *Besh bolali yigitcha*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi. (Asarning o'zi. 1976-yilda nashr etilgan, ushbu nashr - 2018).
2. Sayfullaeva, D. (2025). *Xudoyberdi To'xtaboyevning «Besh bolali yigitcha» romanida muallif biografiyasi ifodasi*. Actual Problems of Humanities and Social Sciences, № 5(S/2), 170–174-betlar.
3. Shermamatova, S. O'. (2025). *Xudoyberdi To'xtaboyevning "Besh bolali yigitcha" va Gertruda Chendler Uornerning "Yuk vagonidagi bolalar" romanlarida o'smir obrazi*.

¹ Sayfullaeva, D. (2025). *Xudoyberdi To'xtaboyevning «Besh bolali yigitcha» romanida muallif biografiyasi ifodasi*. Actual Problems of Humanities and Social Sciences, № 5(S/2), 170–174-betlar.

² Shermamatova, S. O'. (2025). *Xudoyberdi To'xtaboyevning "Besh bolali yigitcha" va Gertruda Chendler Uornerning "Yuk vagonidagi bolalar" romanlarida o'smir obrazi*. (Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi). Farg'ona davlat universiteti.

³ Muhammad Amin Mirsaidovning Xudoyberdi To'xtaboyevning "Besh bolali yigitcha" kitobiga TAQRIZ!